

בחודש³⁰ הראשון הוא חודש ניסן, כלומר בחודש הראשון לישראל שהוא נקרא ניסן למלכות פרס, וכן⁴⁰ בחודש השלישי הוא חודש סיון, והענין הזכירוהו רבותינו, אמרו בבראשית רבא⁴¹, וכן בירושלמי⁴², שמות חדש[ים] עלו עמנו מבבל, כלומר שמתחילה לא היו להם שמות בישראל עד שיצאנו מבבל והעלינו השמות משם, והסבה בזה לפי שמתחילה נצטוו למנותם בזכרון גאולת מצרים, וכשיצאנו מבבל ונצטוו⁴³ לא לאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון וגו', חזרנו לקרות חדשיו לגאולת צפון⁴⁴, ולא שנשנה השמות הראשונים⁴⁵ ונשכח גאולת מצרים, אבל שנצרף שם שמות בבל, להודיע ולזכור ששם עמדנו ומשם הוציאנו ה'⁴⁶, וכל זה נתחדש ביציאתנו ממצרים, אבל

לשם שבת הם נקראים²⁷, וכן²⁸ החדשים לא היה להם שם בתורה ולא בישראל, אבל היו ישראל אומרים כמו שהתורה אומרת²⁹ בחודש הראשון, וכן³⁰ ויהי בשנה השנית בחדש השני³¹ נעלה הענין, ובחודש³² השביעי באחד לחודש, וכן כולם, ופירושו בחודש הראשון לגאולתנו ממצרים, ובחדש השביעי ליציאת מצרים, וזהו פירוש ראשון הוא לכם, שאינו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לנו שנקרא אותו ראשון לגאולה שלנו, ואילו השמות שאנו קורין להם: ניסן, אייר, סיון, שמות פרסיים הם³³, ולא תמצא אותם לא בתורה ולא בנביאים³⁴ אלא בכתבי הקדש הנעשים בבבל³⁵ ולא בימי מלכות בבל עצמה, שאינם בספר דניאל, אלא לאחר שתפסו הפרסיים הוזכרו כן בספר עזרא³⁶, ובדברי זכריה³⁷, נביאי בבל³⁸, ובמגלת אסתר מזכיר אותם,

שיסתיים שעבוד כל המלכויות, וכן זומא שמפרש הפסוק שתעקר יצ"מ א"כ ע"כ היינו רק בימות המשיח דאן יסתיים שעבוד כל המלכויות, אבל לרבנן דס"ל שלא תעקר הזכרת יצ"מ אלא דיש דין להזכיר שאר גאולות, א"כ גם אחר גאולת בבל אף שעדיין לא נאלו מכל הארצות איכא חז"ל להזכיר עכ"פ גאולת בבל, והם דברי רבינו. 45 מבואר כהדיא דלא כמ"ש בספר העקרים מאמר ג פט"ז ולדעת רבינו נעקרו השמות הראשונים כשעלו מבבל. 46 וכ"כ רבינו בפירושו לתורה הנ"ל בהע' 10 והביאו דבריו שלא בשמו בפירוש רבינו בחי בשמות שם ובפי' תלמיד הר"ן עמ' קלא ובריטב"א לר"ה ג א (ונראה שמקור דבריי בדרשה ולא בפי' לתורה, עי' להלן). ובביאור דברי רבינו מצאנו שלש שיטות, דבעל העיקרים כמאמר ג' פרק טז ביאר דכשעלו מבבל נעקרו השמות הקודמים, ומצות התורה למנות מניסן ראוי להניחה, ולמד מכאן נגד נצחיות התורה, וזממה"י בן חביב בעין יעקב ריש מגילה השיג על דבריו דהתורה היא נצחית ולא יתכן שיתבטל דבר מן התורה, ועוד דבברכות יב ב מבואר דהפסוק ולא יאמר עוד, לא בא לעקור דין הזכרת יציאת מצרים אלא לעשותו טפל, וכיצד למד מדברי רבינו דנעקרו השמות הראשונים, ומשי"ה פירש דאין איסור כלל ליתן שמות לחדשים ואין חיוב להזכירם ע"פ מנינם כראשון ושני, אלא דאם רוצה להזכיר מנין החודש החיוב הוא למנותם מניסן, דחודש יציאת מצרים הוא הראשון, וכ"כ בגט פשוט סי' קכו סק"ל, והאברבנאל בפר' בא פי' דאחר שעלו ישראל מבבל נתחייבו להזכיר גם שמות שהעלי עמם בנוסף לשמות הראשונים, וכ"כ בספרו ראש אמה פ"ג. ונראה דבעל העיקרים הבין דלרבנו נתחזק התורה באמרה החדש הזה לכם ראש חדשים לתת איסור לקריאת שמות אחרים, וע"כ אם בא יומיה

בפי' הרי"פ לסהמ"צ לרס"ג ח"א עשה נו שמבאר דברי המכילתא באופן אחר. 27 שיטת רבנו הובאה בשמו בספר חרדים פ"א ל"ג (ושם: לוני"ש מארטי"ש מארקולי"ש), וכן הובא שלא בשמו בפי' רבנו בחי בשמות יב ב ובריטב"א לר"ה ג א ובמנורת המאור גר שלישי ח"ז א, ובפי' תלמיד הר"ן לתורה פר' בא (עמ' קלא) ונראה שמקורם מפירוש רבנו לתורה הנ"ל, 28 אף ש' רבינו "וכן" אין דין שמות החדשים כשמות הימים, דחז"ל הזכרת שמות הימים הוא מדין מצות עשה וזכור את יום השבת, ובחדשים אינו חיוב כי אם נתינת שם כדלהלן הע' 46. 29 שמות מ יז ועוד. 30 במדבר י יא. 31 חסר: בעשרים בחדש. 32 במדבר כט א. 33 עי' שו"ת בנין שלמה סי' כב שדייק מפרש"י לבראשית רבה מח ט דהשמות עתיקים ורק שלא נתגלו אלא כשעלו מבבל. 34 אין כוונתו לכל הנביאים שהרי נזכרו בזכריה כדבסמוך, אלא ר"ל בנביאי א"י. 35 קצת משמע וכל הספרים הללו נכתבו בבבל ודלא כרש"י ב"ב טז א ד"ה כתבו ש' דאחר שעלו חגי וזכריה ומלאכי לארץ כתבום, ועי' חס' שם ד"ה פ"ה, ומיהו אפשר שכונתו שהנבואות נאמרו בבבל. 36 ו ט, נחמיה א א, ב א. 37 א ז, ו א. 38 מ' רבינו משמע דעזרא מנביאי בבל היה, ועי' מגילה יד א בר"ח וברש"י דלא נמנה בין הנביאים, ואולי צ"ל נביא בכל וקאי רק על זכריה. 39 ג ז. 40 שם ח ט. 41 מח ט. 42 ר"ה פ"א ה"ב. 43 לפני יציאתנו משם, ירמיה טז, יד"טו. 44 עי' ברכות יב ב דיליף בן זומא מהאי קרא האין מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח, ומשמע דפסוק זה קאי אימות המשיח ולא אגאולת בבל, ואפשר דבאמת מאי דכתיב מארץ צפון היינו גאולת בבל אלא דבסיפא דקרא כתיב "ומכל הארצות אשר הדחתים שם", והיינו אחר

קודם לכן החדשים הנזכרים בתורה כגון⁴⁷ והשביעי⁴⁸, והעשירי⁴⁹, הנמנים שם אינן אלא במבול, בראשון באחד לחדש⁴⁸, ובחדש השני⁴⁹.

אחרים ואף אין חיוב לקרוא בשמות הללו, ומה שאמרה התורה החודש הזה לכם ראש חדשים, הוא רק נתינת שם לחדשי השנה, ושמה הוא על פי מספרם שיהא זכר ליציאת מצרים, וכאדם שנותן שם לבנו כשם אביו, אף נתינת שמות הללו לא הוי גדר חיוב ומצוה כי אם נתינת שם. וזה מ"ש רבינו "וכן החדשים לא היה להם שם בתורה ולא בישראל", דהיינו כיון שנתנה התורה שמות הללו לא הוצרכו לשמות אחרים. ומעתה כשעלו ישראל מבבל ונצטוו להקים זכר לגאולתם זו הוסיפו שמות לחדשים, ומלבר השמות הראשונים התלוים במנין החדשים הוסיפו שמות שעלו מבבל, ולא דיש חיוב לקרוא בשמות אלו או דנעקרו השמות הקודמים, או דיש חיוב לקרוא בשניהם, אלא הוי הוספת שם זכר לגאולתם. ומה שכתב רבינו "אבל שנצרף שם שמות בבבל", אין הכוונה להתחייב לקרוא בהם, אלא שנצרף אל רשימת השמות עוד שם. ולפי זה מ"ש רבינו לעיל "וכן בחדשים", דמשמע שמשוה זכירת הימים לחדשים, ע"כ בלא דוקא הוא דהתם מצות עשה הוא, והחילוק נראה דהתם דגלמד מפסוק דזכור הוי בהזכרת הימים חיוב מצות עשה דזכור, משא"כ בחדשים דלא הוי בגדר הזכרת יצי"מ כי אם נתינת שם שמהא זכר ליצי"מ. ולפי"ז מיושב כל הג"ל מה שמצינו אחר שעלו מבבל דקראו בשמות הראשונים ומה שמצינו שקראו בשם ירח האיתנים ולא הוזכרו המנין ומה שבכל הש"ס נזכרו רק השמות הפרסיים. ומה שהקשה רבינו להלן מהא דקראה התורה ירח האיתנים, עי"ש בהערות. 47 "כגון" לאו דוקא, דלא נזכר בתורה חדשים קודם יציאת מצרים רק במבול. 48 בראשית ח יג. 49 שם יד. 50 שם ד. 51 שם ה, ורבינו לשיטתו כפי לתורה שם ה, שהשביעי והעשירי הנמנין שם הם לחדשי השנה ולא לירידת הגשמים כפירוש רש"י. 52 כ"כ גם הרד"ק בבראשית ז יא ובמלכים א ח ב, וכ"כ הריטב"א ברי"ה ז א. ועי' גהש"ס ר"ה יב א שהקשה על הרד"ק מדפריך בגמ' שם אלא לר"א מאי שני, ומשני שני לדין, והלא לפי הרד"ק שקודם יצי"מ מנו החדשים מתשרי שפיר קרי למרחשון שני, והרש"ש תי' דסו"ס כשכתב משה רבינו את התורה היה לו לכתוב כפי שנצטוו מיציאת מצרים, אולם תירוצו נסתר מדברי רבינו כאן שכתב בהדיא שהחדשים שנמנו במבול הם למנין השנים מתשרי, ועי' רש"י שם יא ב שהביא בשם יש פותרין לפרש דברי הגמ' שם שהזכיר דלר"א בתשרי נברא העולם מדאמר שהמבול היה בחשון וקא קרי ליה שני ש"מ דבתשרי נברא העולם, והקשה עי"ז רש"י ממאי דפריך לקמיה אלא לר"א מאי שני, והוא כעין קו' הגהש"ס על הרד"ק. ואולי הגי ראשונים ל"ג בגמ' קו' זה, או דפי' באופן אחר, דאין זה קושיא אלא הכל המושך הראיה, והי"ק בשלמא לר' יהושע דהמבול היה באייר היינו דכתיב שני, אלא לר"א מאי שני,

וצוה לקרוא החדשים בשמות שהעלו מבבל, ע"כ דנעקרו החיוב הראשון, ומיושב קו' המהר"י בן חביב, דלא דמי להא דברכות, דהתם דהחיוב הוא להזכיר יצי"מ, אינו נעקר אם מזכיר דבר נוסף, אבל הכא שהחיוב הוא שלא להזכיר שמות אחרים, ע"כ דנעקר חיוב זה, אבל המהר"י בן חביב ביאר דברי רבינו דלא באה התורה לומר רק דהוי החדש הראשון ולא עסקינן כלל בקריאת שמות לחדשים. והאברבנאל כיאר דבציורי התורה נאמר דיש חיוב לקרוא לחדשים בשמות אלו ואין איסור לקרוא בשמות אחרים, ורק כיון דנתנה התורה שמות אלו, לא נתנו ישראל שמות אחרים, דלמה להם לעשות כן כיון דבלא"ה חייבים לקרוא בשמות שנתנה התורה, אבל כשעלו מבבל והיה להם סיבה להוסיף שם, הוסיפו השמות הללו ולא עקרו חייב התורה כיון דעדיין היו חייבים לקרוא בשמות הראשונים, ולהוסיף שמות לא נאסר עליהם. ואולם כל ג' שיטות הללו צ"ב, לשיטת בעל העיקרים קשה, אף דלהבנתו בדברי רבינו ע"כ דנעקרה מצות התורה, מ"מ היא גופא קשיא איך יתכן כדבר הזה, ועוד דמצאנו להדיא דאף לאחר שעלו מבבל וקראו בשמות החדשים עדיין היו משתמשים בשמות הראשונים, עי' אסתר ב טז: כחודש העשירי הוא חודש סבתו ג ז: בחודש הראשון הוא חדש ניסן; שם יב: בחודש הראשון, דעוד הרבה באסתר בזכירה ובעזרא ועי"כ דלא נעקרו השמות הראשונים. ועוד דרבנו כאן בדרשתו כי בהדיא ולא שנשנה השמות הראשונים, ולשיטת המהר"י בן חביב קשה, דאם כל חיוב התורה הוא רק שכשיזכירם דרך מנין יהיה ציטון החודש הראשון, אי"כ מה האריך רבינו לבאר דבישראל אין שם לחדשים ורק כשעלו מבבל ונצטוו שלא יאמרו עוד וכו', קראו בשמות אלו, הא לא עסקינן כלל בקריאת שמות. ועוד קשה מדברי רבנו להלן שהקשה על הפסוקים במלכים שנקראו בהם החדשים ירח האיתנים בול וזיו, ולשיטת המהר"י בן חביב הרי אין איסור כלל לקרוא החדשים בשמות. ולשיטת האברבנאל קשה, דמצאנו בהדיא דאחר שעלו מבבל הוזכרו לפעמים רק השמות הפרסיים, עי' עזרא ו טז: עד יום חלתה לירח אדר, אסתר ט יז: ביום שלשה עשר לחודש אדר, ועוד שם בפסוק יט וכנחמיה ז טו. וכן יש להוכיח מסוגיות שלמות בכל הש"ס דנזכרו שמות החדשים, ולא נזכר מנינם. ועי' באגרת רבנו לבנו שבסוף תורת האדם שלא הזכיר בה מנין החודש. ומלבר כל הג"ל יש להקשות על דברי רבנו שכתב דנצטוו להזכיר השמות שהעלו מבבל, והלא מצאנו אף אחר שעלו מבבל שנזכרו רק בשמות הראשונים, עיין אסתר ג יב, עזרא ג א, ו כ, ז ח, ח לא, י ט, נחמיה ז עב. גם קשה מ"ש דעד שעלו מבבל נתחייבו לקרוא בחודש הראשון, מהפסוקים שנזכר בהם ירח האיתנים ולא נזכר השביעי. ואפשר שכונת רבינו לדבר אחר, דלעולם אין איסור לקרוא בשמות